

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної
та всесвітньої історії**

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 35

Рівне – 2023

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 35. Рівне: РДГУ, 2023. 199 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2023 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ №15857-4329Р

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
dekanat.fipmv@rshu.edu.ua <https://fipmv.rshu.edu.ua/>
© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023

ISSN 2519-1942

9 772519 194006

7. Goldenson L. H. *Beating the Odds: The Untold Story Behind the Rise of ABC*. Scribner, 1991. 495 p.
8. Harkins A. *Hillbilly: A Cultural History of an American Icon*. Oxford University Press, 2005. 336 p.
9. Jan Pieterse. *Globalization and Culture: Global*. Rowman & Littlefield Publishers, 2009. 196 p.
10. Tyler Cowen. *Creative Destruction: How Globalization Is Changing the World's Cultures*, Princeton University Press, 2004. 192 p.

References

1. Hrytsenko O., Shkliar V. *Presa i polityka: problemy, kontseptsii, dosvid*. Kyiv, 2000. 120 s.
2. Paliienko M., Sribniak I. *Istoriia zarubizhnoi ta ukrainskoi zhurnalistyky: Metodychnyi kompleks*. Kyiv: NaUKMA, 2003. 90 s.
3. Sribniak I. *Istoriia zhurnalistyky (KhVII-KhKh st.): Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / MON Ukrainy; Derzh. ustanova «In-t vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy»;* NaUKMA. Kyiv: VPTs NaUKMA, Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2013. 304 s.
4. Sribniak I. *Istoriia zhurnalistyky krain svitu (KhVII-KhKh st.): Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / MON Ukrainy; Derzh. ustanova «In-t vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy»;* Kyiv. un-t im. B.Hrinchenka. Kyiv. un-t im. B.Hrinchenka, 2013. 264 s.
5. Sribniak I. *Istoriia zhurnalistyky: vynykennia ta rozvytok novynykh mas-media v krainakh Yevropy, Azii ta Pivnichnoi Ameryky (XVII-XX st.)*. Kyiv, 2018. 156 s.
6. Sheludiakov R., Sheludiakova N. *Materialy amerykanskykh hazet yak obiekt zakhystu prav intelektualnoi vlasnosti SShA v pershii polovyni XIX st. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. Odesa, №5, 2021. S. 162 – 168.
7. Goldenson L. H. *Beating the Odds: The Untold Story Behind the Rise of ABC*. Scribner, 1991. 495 p.
8. Harkins A. *Hillbilly: A Cultural History of an American Icon*. Oxford University Press, 2005. 336 p.
9. Jan Pieterse. *Globalization and Culture: Global*. Rowman & Littlefield Publishers, 2009. 196 p.
10. Tyler Cowen. *Creative Destruction: How Globalization Is Changing the World's Cultures*, Princeton University Press, 2004. 192 p.

УДК: 02.993

БОРОТЬБА «НЕГАТИВНИХ» ХРИСТИЯН З НАЦІОНАЛ- СОЦІАЛІСТАМИ В ПЕРІОД ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

Марія Микосянчик

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12

e-mail: kiu@rshu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4308-6434>

Анотація. Церква як суспільна інституція відіграє дуже важливу роль в житті християнина, адже вона вибудовує ряд цінностей, які становлять опору внутрішнього світу людського буття. Між фізичним та духовним світом існує взаємозв'язок, посередником якого є Церква. Якщо прослідкувати історичні епохи, то зразу стає зрозуміло, що релігія відігравала велику роль у житті кожного народу. Вона була не менш важлива ніж культура, література та мистецтво й нерідко саме релігія змінювала хід подій в історичному потоці. Основи християнської концепції базуються на Десяти Заповідях, одна з яких застерігає: «Не вбивай». Ця заповідь набрала своєї актуальності в період Другої світової війни, коли на

філософській картині світу з'являється новий політичний лідер з нацистськими поглядами, що спричинить масові вбивства людей, які є носієм образу Божого. В умовах таких темних часів нацизму «Християнський вогник світла» намагався, не лише не згаснути, але й протистояти цій « безбожній машині зла».

Ключові слова: церква, нацизм, націонал-соціалізм, християни, клірики, іудеї, фюрер.

Abstract. The church as a social institution plays a very important role in the life of a Christian, because it builds a number of values that form the basis of the inner world of human existence. There is a relationship between the physical and spiritual worlds, the mediator of which is the Church. If you follow the historical eras, it immediately becomes clear that religion played a big role in the life of every nation. It was no less important than culture, literature and art, and often it was religion that changed the course of events in the historical flow. The foundations of the Christian concept are based on the Ten Commandments, one of which warns: "Thou shalt not kill". This commandment gained its relevance during the Second World War, when a new political leader with Nazi views appeared on the philosophical picture of the world, which would cause mass murders of people who bear the image of God. In the conditions of such dark times of Nazism, the "Christian Light of Light" tried not only not to go out, but also to oppose this "godless machine of evil".

Key words: church, Nazism, National Socialism, Christians, clerics, Jews, Führer.

Метою статті є дослідження релігійних трансформацій в період існування Третього рейху на території Німеччини.

Актуальність теми полягає у тому, що сьогодні також тривають воєнні дії спричинені російською агресією й новою безбожною ідеологією рашизму, яка увібрала у себе нацистські погляди й є не менш небезпечною ніж фашизм. Російська церква сьогодні також стоїть перед вибором добра чи зла: стати на бік влади чи засудити агресію та вбивство невинних людей.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика дослідження релігійних течій в період Третього рейху є значною. Серед науковців, які працювали над цією тематикою є В.Бондаренко, П. Павленко, Е. Етаксас, Е. Люцер, О. Горкуша, О. Бучма та ін.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення періоду Веймарської республіки й проведення виборів в 1933 році, до влади приходять новий політичний діяч, який принесе із собою нову ідеологію, наслідком якої стане Друга Світова війна й великі руйнування на європейському континенті й не тільки європейському. Якою була позиція християн того часу? Яким було становище церкви?

На території німецької держави періоду Третього рейху проживало більше ніж 40 тис. лютеран і реформаторів, існувало дві найпоширеніших релігійних течії: на півночі – католики, на півдні – протестанти, Німеччина, коли Гітлер прийшов до влади була християнською державою. Усвідомлюючи це, він себе часто позиціонував, як католик й заявив, що буде сприяти поширенню християнства й просити благословення у Бога [5,145]. Насправді, Гітлер не сприймав християнство, тому що воно своїм корінням дуже тісно пов'язане з євреями, німці того часу були ображені на євреїв, вважаючи їх винними у поразці й приниженні Німеччини після Першої Світової війни. Натомість Гітлер позитивно сприймав іслам використовуючи його, як каталізатор національних протиріч між племенами на азійському континенті [5,141].

Одного разу він висловився так: «Нам не пощастило мати неправильну релігію. Чому нам не дісталася релігія Японців, яка вимагає жертви батьківщині як найвищого добра? Мусульманство нам теж пасувало б значно більше, чому нам дісталася християнство з його смиренністю та кволістю? Християнська доктрина спасіння, аж ніяк не вписується в сучасність ... це просто не припустимо – розглядати християнську доктрину спасіння, як дороговказ в нинішньому складному житті [142,4]. Натомість вождю більше імпонувала філософія Ніцше, якою він захоплювався й вважав себе верховним месією німців, який підніме арійську пасу понад всі інші нації, яка стане провідною нацією в світі, тай політична команда Гітлера розділяла його погляди щодо християнства, для здійснення своїх планів

Гітлеру потрібно було підкорити собі церкву, це він робив поступово, щоб не викликати протесту у людей [8,25].

Тогочасне релігійне становище німецьких християн можна охарактеризувати за двома принципами:

- навіть ще до приходу Гітлера були тісно пов'язані з духом націоналізму й патріотизму, а також мали тісний зв'язок з німецькою культурою

- мало дбали про розвиток та збереження духовних цінностей, натомість вони дотримувалися ліберальних поглядів й пріоритетом ставили, як зробити батьківщину сильною [3,245].

Майже всі протестантські церкви вітали прихід Гітлера до влади, вірячи в національний підйом країни [5,101]. Один з християнських пасторів Гінденбург заявив що, прийшов час духовного відродження нації, а в церквах на день народження Рейхсканцлера співали пісні й справляли свято, вважаючи, що їхній фюрер спасе їх від безбожжя [7,50]. Така підтримка була зумовлена обіцянками влади будувати німецьку державу на християнській основі. Слід зазначити, що багато мирян сприймали церкву, як тіло Христове, а значить церква була для них авторитетом і тому вони вбирали в себе ті ідеї та постулати, що лунали з церковної трибуни, багато прихожан довіряли церкві, як найсвятішому образу, який сприяє спасінню душі, але як виявилось вони були обмануті.

З приходом до влади Гітлера протестантська церква почала занепадати й перейшла в стан кризи [2,101]. Християни повірили вождю й заплатили за це велику ціну, тому що церква й соціал-націоналізм настільки протирічать одне одному, що разом їх уявити неможливо [8,72]. Гітлер борючись за розум людей намагався за рахунок їхніх потреб «купити» довіру, завдяки цим методам, йому вдалося відсунути церкву на другий план, тобто йому потрібно було крім політичної влади, отримати контроль над церквою, адже вона мала значний вплив на суспільство [4,392]. Якщо порівнювати ставлення католиків та лютеран до Гітлера, то слід зазначити, що лютерани привітно його зустріли керуючись фазою з Біблії « всяка влада від Бога». Це чітко простежується під час голосувань на виборчих дільницях, де партія Гітлера набрала більш ніж 60 % голосів з боку протестантів.

Натомість інша частина християн, які сповідували католицизм не були такими прихильниками Гітлера, на виборах за нього проголосувало лише 33,2% католиків, яких тоді в державі налічувалося 211 72 087 осіб, тобто третя частина німецького населення [5,69]. З 1934 року держава почала кампанію по боротьбі з церквою, як словесними так і силовими методами. Гітлер бажав створити одну церкву з елементами нацистської ідеології, яка діяла би на території Німеччини [5,146]. В чому це проявлялося? До всіх церков був виданий наказ ліквідувати розп'яття Хреста та інші символи релігійного характеру, замість них поставити свастику (що стане символом пригноблення, страху й на сьогодні є забороненим символом згідно німецького законодавства), відкинути Старий Заповіт, де розповідається про євреїв та переписати Новий Заповіт, або взагалі його замінити на книгу «Моя боротьба», яка несла ідеологію правлячої партії [2,69]. Згодом була видана програма, яка складалася з 30 пунктів, суть її зводилася до того, щоб перетворити християнство на слухняне знаряддя праці в руках націонал-соціалізму [2,279].

В таких моментах католицька церква почала чинити спротив, не йдучи на компроміс з владою. Інша частина католиків підтримували владу й створили союз «Хрест і орел», мета полягала в налагодженні відносин між католиками й нацистами, вони виступали за національну політику [5,75]. У 1937 році був виданий едикт «З великим занепокоєнням», де Святий престол засудив нацистське світобачення Бога, теорію про зверхність арійської раси над іншими, ось як зреагував Папа Пій XI на ці події: « У борознах де ми старалися сіяти насіння справжнього світла, інші люди – «ворог», як сказано в святому Писанні посіяв насіння недовір'я, занепокоєння, ненависті, наклепу, ворожості щодо Хреста і його церкви» [11].

Але не всі християни протистояли владі, інша частина «прогнулася» під режим. Протестанти дуже швидко пішли на співпрацю й у 1933 році об'єдналися в єдину церкву «німецькі християни», цю назву запропонував Гітлер під час наради з німецькими

єпископами у Берліні [2,104], ця нова конфесія була монобільшістю у державі в передвоєнні часи. «Німецькі християни» проповідували християнство, як апсолютну протилежність юдаїзму. Ісуса змальовували, як антисеміта, хрест, як символ війни проти євреїв, «німецькі християни» це був штучний проект, який поєднував у собі національну приналежність та релігійні почуття – цей новий гемодифікований організм повинен був народжувати нових особистостей із закладенням програми нової релігії на чолі з Гітлером, це було не християнство, а німецький соціальний Дарвінізм [1,425].

В богослов'ї ХХ ст., виник новий термін, який дуже добре характеризує релігійне становище Німеччини в період нацизму, це термін «атеїстичне християнство», суть цього терміну полягає у тому що, християнство перестало захищати ті цінності, що вказані в Євангелії [1,470], але пішли на компроміс з тоталітарною владою й підкорилися їй. Німецькі християни часто вважали себе прототипом Лютера, вважаючи, що надійшли нові часи Реформації, тобто їхня місія змінити підґрунтя релігійного шару консерватизму й створити нову релігію новаторських віань, в основі якої не Ісус, а Гітлер, не Слово Боже, а книга «Моя боротьба», не євреї вибраний Богом народ, а арійська раса, тобто нацисти намагалися інтерпретувати історичне минуле в своїх цілях [1,212] всі погляди німецьких християн були викладені в публікації: «Дирехтива», яка була популярна в Берліні. Згідно цієї публікації Христос відходив на друге місце, натомість ключову роль почав відігравати Адольф Гітлер, поступово поширюється рух расової нерівності та приписування Ісусу арійської раси [1,14].

За часів існування Веймарської республіки відбувається процес відділення держави від церкви, коли ж приходить Гітлер то навпаки, він зливає церкву й державу в уособлені національної «німецької церкви» [2,144]. У 1933 році мав відбутися Берлінський Синод, на який релігійна еліта появилася з різних релігійних течій в нацистській формі – саме тому цей Синод ще називають «коричневим собором». Ми бачимо що, рівень довіри до держави настільки був сильним, що вони не розуміли що, вже на декілька градусів відходять від живої віри [3,295]. Тут же була укладена Барменська декларація, яка засвідчила, що в релігійному середовищі відбувся розкол, є частина християн, які не сприймають та не підтримують правлячий режим, але будуть дотримуватися принципів моралі [12]. Таку позицію висловив пастор Бонгеффер, який критично оцінив становище німецьких християн, вимагаючи від них смирення та покаяння й примирення з євреями – тобто, виступав проти державної ідеології [4,444]. Пастор Мартін Німеллер, який був другом Бонгеффера, також виступив проти нацифікації церкви. Разом вони утворили «Об'єднання пасторів у біді» – організація, до якої приєднувалися всі пастори та прихожани, які бажали залишитися вірними церковним постулатам, їх кількість нараховувала до 6 тис. осіб, саме це стало початком утворення Сповідницької церкви – нового релігійного руху в Німеччині. До складу цієї церкви водили всі представники релігійних течій, які намагалися дотримуватися церковних доктрин, а не нацизму. Члени Сповідницької церкви взяли за основу відділення від держави й визнали, що на чолі їхньої церкви стоїть Христос, а не фюрер [4,470].

У 1936 році Бонгеффер та інші пресвітери надіслали Гітлеру телеграму, де засуджували ненависть до євреїв та дерелігізаційні процеси, які були запущені верховним головою командуванням [6,76]. Відповідь не забарилася, Гітлер звернувся до всіх священників з вимогою присягнути йому на вірність. Це стало викликом для духової еліти того часу, адже відмова в присязі накликала гнів та переслідування влади [6,76]. Всі німецькі християни надсилали телеграми з присягами та молитвами за здоров'я фюрера, але католики та члени Сповідницької церкви відмовилися це робити. Відносини почали напружуватися, потім перейшли в стан контролю й переслідування церкви державою [5,76].

Особливо з критикою на своїх проповідях виступав пастор Бонгеффер – відомий теолог ХХ ст., вів боротьбу з фашизмом, був опозиційним до існуючої влади, критикував Гітлера, вважаючи, що той створює умови для безбожного ладу, адже наявність кумира у нації призведе до її падіння й краху, бо найвищим авторитетом мав би бути Бог [4,307]. Бонгеффер виступав проти війни й вбивства, він мислив не так як традиційні лютерани, центром його теологічних поглядів була не віра, а Христос. Свої теологічні погляди він

виклав у книзі: «Спільне життя» [9,309]. Пізніше він приєднається до змовників проти фюрера й потрапить до концтабору, де його вб'ють незадовго до повалення нацизму у Європі [1,219].

Серед католицького релігійного осередку також звучали критичні проповіді в бік фюрера, зокрема, Фаульфабер, який був одним із лідерів католицької церкви, розвінчав фейки про Старий Заповіт, євреїв, арійську расу, які були нав'язані націонал-соціальною партією, він схилився до думки, що саме християнство перетворило германські племена в цивілізований народ, пізніше саме ці постулати в майбутньому були взяті за основу теологічних поглядів католицької церкви ХХ століття [2,92].

Міністр Кемль виступив з промовою де пояснив що, «позитивні християни» це ті які підтримали владу, а ті що суперечать націонал-соціалізму є «негативними християнами». Це викликало бурну реакцію в церковному крузі й Дибіліус написав письмо, де він засудив дії влади, пояснивши, що церква має за основу не расовий поділ, а Кров Ісуса Христа, також він виступив проти націонал-соціалізму, який широко вже тоді пропагувався в освітньому середовищі, серед молоді [4,212].

Кількість годин викладання Закону Божого різко скоротилася й взагалі його майже відмінили, хрест та розп'яття, як символ протестантизму повністю прибрали із шкіл, потім почали припиняти шкільні Богослужіння, молитви перед початком чи в кінці занять, відмінили християнські пісні, далі черга дійшла до бібліотек, підлягали спаленню всі книги релігійного характеру [2,335]. Якщо це схвалювали «німецькі християни» то Сповідницька та католицька церкви боролися за молодь, католицькі вчителі намагалися берегти розум людей від ідей нацизму та недопущення їх вступу в різні політичні організації, наприклад: СС та ін., так само й члени Сповідницької церкви намагалися проводити час з молоддю у вигляді бесід, олімпіад, де роздавали солодощі чи призи, тобто вели просвітницьку роботу [2,296]. Влада зреагувала на це масовими переслідуваннями священнослужителів намагаючись зобразити їх в кримінальному світлі. Вже з 1938 року влада почала масові стеження за католицькими зібраннями, проповідями й намагалися знайти привід для арешту, а невдовзі почалися переслідування за католицькими священниками та пасторами Сповідницької церкви. Гітлер виступаючи на Конгресі заявив, що всі священники, які ув'язнені за непокору владі не можуть бути виправданими. Все це було підготовчим етапом налаштування суспільної думки до початку воєнних дій.

1 вересня 1939 року Гітлер напад на Польщу. Як на це дивилися християни? Позиція була знову ж таки різною. Ось наприклад «німецька церква» підтримала вторгнення в Польщу, вважаючи що, всій нації треба об'єднатися, щоб перемогти, окремі представники виступали проти, але їх виключили із церкви позбавивши права голосу [2,289]. В церквах часто творили молитви за Гітлера та перемогу Рейху, адже вони вважали, що це Божа війна, а ті що гинуть то гинуть по Божій волі й Бог за них воює [8,57]. Представники Сповідницької церкви вважали що, війна це покарання за гріхи німецького народу й багато гине на фронті бо не вірять в Бога [7,42]. Католики категорично не підтримали війну, вважаючи, що війна католиків проти католиків це велике зло [2,351].

Тогочасне германське суспільство було дуже розколотим щодо характеристики чи інтерпретації воєнних дій з точки зору духовного світу. 1941 році «єврейське питання» в Німеччині набрало знову актуальності, адже євреїв почали масово знищувати. Знову на релігійному ґрунті християни розділилися, члени Сповідницької церкви стали на захист євреїв, вважаючи, що це порушення заповіді: «не вбивай» та ніхто не має права розпоряджатися життям людей, крім Бога. З 1938 – 1941 роки переховували тисячами євреїв, за що понесли незаслужене покарання, багато хто був засуджений й відбували строк в концтаборах, деякі потім повернулися, а інші були знищені нацистським режимом, наприклад: Мартин Німеллер – пресвітер, був під вартою сім місяців, а потім знову засудили й він просидів в концтаборах до кінця повалення режиму [8,87]. У 1935 році він написав статтю щодо єврейської проблеми, де виступив на захист євреїв, це суперечило державній цензурі, яка піддавала знищенню всіх інакомислячих, М. Німеллер не став винятком [1,218].

Також на захист євреїв виступив Бонгеффер, свої погляди про це він виклав у брошурі: «Тези по єврейському питанні». «Німецькі християни» намагалися уникати єврейської проблеми, вважаючи, що це справи держави, навіть коли у 1938 році відбулися події «Кришталевої ночі», де було вбито багато-багато невинних людей єврейської крові, «німецькі християни» мовчали у відповідь [2,355].

Деякі християни навіть вважали, що потрібно для євреїв створити окрему єврейську церкву, проти цього категорично виступав Бонгеффер та Німеллер. У 1941 – 1942 роках влада почала масовий арешт всіх священників та навіть прихожан, які критикували війну [2,357]. Тому більшість населення підтримували воєнні дії, адже пропаганда затуманила розум людей, вони вважали, що йдуть воювати проти більшовиків та комуністів, але насправді вбивали мирних людей, церква опинилася в стані кризи, появилася «цивілізаційна дірка», коли церква перестала виконувати свої функції: засуджувати насильство, вбивство й перестала співчувати знедоленим, а ті що залишилися вірними християнським принципів потрапили в «табори смерті», де не рідко гинули, як мученики за правду [2,357]. Солдати ж йшли на війну з написом на формі: «З нами Бог» [5,148], зустрічаються письма, у яких солдати писали додому, що вони не бояться помирати, бо виконують волю Божу [9,51].

Це була «темна доба» духовного розвитку німецького суспільства, яке завдячуючи своїй владі перестало розрізняти цінності добра від цінностей зла й піддавшись пропаганді запламували кров'ю невинних людей свої руки й ввійшли в історію, як сили зла й темряви. Коли вже не вистачало живої сили то почали мобілізувати всіх незалежно від релігійних поглядів, тому медсестри та санітари при нагоді підпільно роздавали в госпіталях та на фронті церковну літературу, листівки, картинки із зображенням святих чи апостолів [1,343], крім того священники намагалися лояльно відноситися до військовополонених й покращити їхні умови проживання [4,347]. У 1944 – 1945 роках, чим ближчим був крах німців на фронті й вони це відчували, тим більше в церквах звучало проповідей, щоб любили ворогів своїх, або нагадували що на тій стороні фронту є також єдиновірці й до них треба відноситися добре [9,89]. Коли Німеччина зазнала бомбардувань, багато християн «прозріли», що підтримували мілітаризм та агресію за що власне й отримують відплату [8,34].

Отже, Церква в період Третього рейху переживала нелегкі часи, коли потрібно було визначитися з своїми цінностями та стати в опозицію до влади, щоб не зраджувати церковним доктринам, влада поділила християн на дві категорії: позитивні та негативні, тобто ті які підтримують її дії, та ті, які не підтримують, поділ відбувався не згідно духовних цінностей, а згідно цінностей правлячого режиму. У складні часи головну роль відповідальності на себе бере саме еліта, адже вона займає провідне місце в управлінській структурі церкви, багато її представників загинули захищаючи цінності добра та милосердя, й хоча церква пройшла через «вогонь випробування» все ж таки багато християн залишилися вірними й не «прогнулися» під владний режим. Гітлер, який позиціонував себе на місце Бога, зруйнував економічно та соціально Німеччину, деморалізував німецьке суспільство й принизив його в очах всього світу, закінчив своє життя самогубством, а церква перейшовши через «просіювання крізь сито» складних часів, вийшла на новий рівень розвитку й зайняла провідне місце в відновлені повоєнної Німеччини.

Джерела та література

1. Бонгеффер Д. Спротив і покора. Листи і нотатки з-за ґрат / пер. з нім. Ксенії Дмитренко. Київ: Дух і літера, 2018. 832 с.
2. Бровко Л.М. *Церва і Третій рейх* / Відп. Ред. О. С. Токарева; Рецензенти В.П. Єрусалимський, О. В. Чернишева. СПб.: Алетея, 2013. 472 с.
3. Ервін Е. Л. *Хрест Гітлера*, / ред. І. Котенко. Київ: Нард, 2005. 523с. (Уроки історії)
4. Метаксас Е. *Боніфер: пастор, мученик, пророк, змовник – праведник проти Третього рейху*, пер. О. Третьяченко. Нью-Йорк: Місія Євразія, 2010. 1371 с.

5.Мозговий І. *Нацизм і віра: ставлення керівництва націонал-соціалістичної партії Німеччини до релігії і церкви* / Збірник наукових праць: «Світогляд – філософія – релігія». 2016. №11, С.131-150.

6.Рушчак О. *Католицька і протестантська церкви в умовах нацизму: протистояння та опір (1933-1939)* / Acta studiosa: Богословський науковий вісник. 2017. Ч.9. С.67– 68.

7.Bergen. D. *Twisted Cross. The German Christian Movement in the Third Reich*. Chapel Hill – North Carolina 1996. 358 p.

8.Conway J. *The Nazi Persecution of the Churches 1933–1945*. Vancouver 1997. 516 p.

9.Matheson P. *The Third Reich and the Christian Churches*. Michigan 1981. 240 p.

10. Tal. U. *Politics and Ideology in the Third Reich. Selected Essays*. London 2004. 240 p.

11.29 травня 1934 року розпочався Барменський Синод: веб-сайт. URL: <https://www.verbum.com.ua/04/2020/fruits-of-silence/pius-xii-and-wwii/> (дата звернення: 03.11.2023 рік).

12.Пій XII і Друга світова війна: чому мовчав Папа?: веб-сайт. URL: <https://c4u.org.ua/29-travnia-1934-roku-rozpochavsia-barmenskyj-synod/> (дата звернення: 02.11.2023 рік).

References

1.Bonhefer D. *Sprotyv i pokora. Lysty i notatky z-za hrat / per. z nim. Ksenii Dmytrenko*. Kyiv: Dukh i litera, 2018. 832 s.

2.Brovko L.M. *Tserva i Tretii reikh / Vidp. Red. O. S. Tokareva; Retsenzenty V.P. Yerusalymskyi, O. V. Chernysheva*. SPb.: Aleteia, 2013. 472 s.

3.Ervin E. L. *Khrest Hitlera, / red. I. Kotenko*. Kyiv: Nard, 2005. 523s. (Uroky istorii)

4.Metaksas E. *Bonifer: pastor, muchenyk, prorok, zmovnyk – pravednyk proty Tretoho reikhu, per. O. Tretiachenko*. Niu-York: Misiia Yevraziia, 2010. 1371 s.

5.Mozghovyi I. *Natsyzm i vira: stavlennia kerivnytstva natsional-sotsialistychnoi partii Nimechchyny do relihii i tserkvy / Zbirnyk naukovykh prats: «Svitohliad – filofosfiia – relihiia»*. 2016. №11, S.131-150.

6.Rushchak O. *Katolytska i protestantska tserkvy v umovakh natsyzmu: protystoiannia ta opir (1933-1939)* / Acta studiosa: Bohoslovskyi naukovyi visnyk. 2017. Ch.9. S.67– 68.

7.Bergen. D. *Twisted Cross. The German Christian Movement in the Third Reich*. Chapel Hill – North Carolina 1996. 358 p.

8.Conway J. *The Nazi Persecution of the Churches 1933–1945*. Vancouver 1997. 516 p.

9.Matheson P. *The Third Reich and the Christian Churches*. Michigan 1981. 240 p.

10. Tal. U. *Politics and Ideology in the Third Reich. Selected Essays*. London 2004. 240 p.

11.29 травня 1934 року розпочався Барменський Синод: веб-сайт. URL: <https://www.verbum.com.ua/04/2020/fruits-of-silence/pius-xii-and-wwii/> (дата звернення: 03.11.2023 рік).

12.Пій XII і Друга світова війна: чому мовчав Папа?: веб-сайт. URL: <https://c4u.org.ua/29-travnia-1934-roku-rozpochavsia-barmenskyj-synod/> (дата звернення: 02.11.2023 рік).

УДК [94 (540)+94 (549.1)]:327 «195»

ФАКТОРИ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Владислав Кладько

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12

e-mail: kvi@rshu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8743-4535>

Інна Мартинчук

Рівненський державний гуманітарний університет

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Шандор Фьольдварі ГРОМАДЯНСЬКИЙ РОЗВИТОК ЯК КОРИНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СВОЄРІДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ — ПРАВОСЛАВНІ БРАТСТВА У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОНФЕСІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	3
Микола Романчук, Руслан Пальчевський УЧАСТЬ ПЛАСТУНІВ У СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ЛЕГІОНУ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ (1914-1918 РОКІВ).....	8
Іван Пушук ТРАГЕДІЯ ЧЕСЬКОГО МАЛИНА ОЧИМА УКРАЇНСЬКИХ СУСІДІВ: УСНОІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	13
Віктор Іванчук, Валентина Добровичинська УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ РІВНОГО У ВІДЗНАЧЕННІ ПАМ'ЯТНИХ ДАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ (1941–1944 РОКІВ).....	22
Руслан Сіромський «ОБЕРГТИ ВІД НЕБАЖАНИХ КОНТАКТІВ»: ПОВОЄННІ ПОЇЗДКИ ПЕТРА КРАВЧУКА В ЗАХІДНІ ОБЛАСТІ УРСР.....	25
Олександр Дмитрук, Валерій Шеретюк ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ - НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»	31
Оля Сорочинська ЗОВНІШНІ ВІДНОСИНИ ТА МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ В МОВАХ ВІЙНИ	38

РОЗДІЛ II ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Олег Озимчук АНАЛІЗ ВПЛИВУ РИМСЬКИХ ВЕТЕРАНІВ НА СУСПІЛЬСТВО В ПЕРІОД ІМПЕРІЇ.....	45
Олег Озимчук, Катерина Джумаєва ПОВСТАННЯ ХЕРЕВАРДА УЕЙКА (1070-1071) В АНГЛІЙСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ.....	52

Олег Озимчук, Юлія Остапчук ОСОБИСТИЙ ВПЛИВ АЛЕНОР АКВІТАНСЬКОЇ НА ЗАГОСТРЕННЯ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКИХ ПРОТИРІЧ В XII – НА ПОЧАТКУ XIII СТОЛІТЬ.....	60
Ольга Арама МОЛДАВСЬКО-ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД КРИЗИ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1510-1512)	68
Galina Costețchi MOLDOVA'S RELATIONS WITH POLAND DURING THE CRISIS MILITARY-POLITICAL FROM 1648-1674.....	73
Юрій Андрощук НАЦІОНАЛІЗМ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ: ДОСВІД СЕРЕДИНИ XVII - ПОЧАТКУ XIX СТ.....	85
Анастасія Ковальчук, Руслан Постолювський БАЛКАНСЬКІ КРАЇНИ У ВЕРСАЛЬСЬКІЙ СИСТЕМІ МИРНИХ ДОГОВОРІВ.....	91
Володимир Сухий, Ольга Сєверова ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В АНГЛІЇ.....	99
Степан Синяк, Наталія Плюта РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ПРЕСИ У США В XX СТ.	102
Марія Микосянчик БОРІТЬБА «НЕГАТИВНИХ» ХРИСТІЯН З НАЦІОНАЛ- СОЦІАЛІСТАМИ В ПЕРІОД ТРЕТЬОГО РЕЙХУ	109
Владислав Кладько, Інна Мартинчук ФАКТОРИ ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ ІНДІЄЮ ТА ПАКИСТАНОМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ.....	115
Катерина Таєр-Ульянова ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИБОРСТВО МІЖ СРСР І США В ПЕРІОД «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»	121
Інна Вівчар ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	127
Владислав Климовець, Інна Мартинчук ПОЗИЦІЯ США ЩОДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В 2014-2022 РОКІВ.....	133
Оксана Кундеус СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНИ.....	141

Іван Колінько
ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОГОВОРУ
ПРО КОЛЕКТИВНУ БЕЗПЕКУ (ОДКБ) У ХРОНОЛОГІЧНОМУ ПОРЯДКУ149

Олег Санжаревський
ПОРІВНЯННЯ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ НАРАТИВІВ ТЕРОРІСТИЧНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ІДІЛ ТА ТАЛІБАґУ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ156

РОЗДІЛ ІІІ

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА КУЛЬТОРОЛОГІЯ

Андрій Слесаренко
ІВАН ФРАНКО ПРО ОДИНАДЦЯТИЙ КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ 1897 РОКУ165

Роман Михальчук, Оксана Пальчевська
ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЄВРЕЇВ МІЗОЧА: ФОРМИ
ДОКУМЕНТАЦІЇ ТА ЗБЕРІГАННЯ НА ПРИКЛАДІ МІЗОЦЬКОЇ
БІБЛІОТЕКИ168

Володимир Харчук
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ172

Володимир Грицишин, Марія Грицишина
РОЛЬ ПОСТНЕОПАТРИСТИКИ В МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ
СЬОГОДЕННЯ177

Віталій Ігнат'єв
ІСИХАЗМ ТА САКРАЛІЗАЦІЯ В ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ ТА ДЕРЖАВИ.....180

Юрій Ліннік
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ186

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....194

ЗМІСТ.....196

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 35

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 30.11.2023 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 254/1. Ум. друк. арк. 11,19.

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 35. Рівне, 2023. 199 с.

УДК 94(477) + 94(100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2023